DOI: 10.46340/eujem.2021.7.1.11

Yuriy Zastavnyy

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9033-8018>

Lutsk National Technical University, Ukraine

Oleksandr Kvatyrko

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9006-5374>

The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Oleh Oleksiievets

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8658-438X>

The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION AS A PREREQUISITE FOR THE DIVERSIFICATION AND COMPETITIVENESS OF THE RURAL ECONOMY

Юрій Заставний

Луцький національний технічний університет, Україна

Олександр Кватирко

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Олег Олексієвець

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ОРГАНІЧНЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ПЕРЕДУМОВА ДИВЕРСИФІКАЦІЇ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

The article substantiates the expediency of expanded reproduction of the potential of organic agricultural production as an important prerequisite for the diversification and competitiveness of the rural economy. It is established that the main prerequisites for increasing the scale of organic agricultural production are spatial, institutional, financial and market conditions. It is revealed that the spatial prerequisites for increasing the scale of organic agricultural production are the territory where the most favourable conditions have been formed for the development of organic agriculture, organic animal husbandry and organic feed production as a result of a complex of natural resource, production-technical and agrochemical processes. It is established that the main institutional prerequisite for the expanded reproduction of the potential of organic agricultural production is the likely launch of the agricultural land market, which will form tools for the free turnover of this category of land and form integral land plots for the restoration of traditional agricultural specialization. It is proved that an effective catalyst for the activation of various types of organic agricultural production is the deepening of budget and fiscal decentralization. They will contribute to the formation of local financial funds for planning and implementing of local self-government projects to introduce various methods and technologies of organic farming and organic animal husbandry, as well as providing various kinds of financial preferences to agricultural business entities. It is established that a favourable prerequisite for increasing the scale of organic agricultural production is the growth of demand for organic agricultural products on the global and national markets, which should be taken into account when developing regional and local programs to support the development of this segment of agro-industrial production. Studies have shown that in the context of deepening decentralization of power, the creation of tools for financial and economic regulation of organic agricultural production is of great importance at the level of a united territorial community.

It will ensure the diversification of the local economy and strengthen the competitiveness of territorial entities.

Key words: organic agricultural production, united territorial community, diversification, rural economy, regulation.

Постановка проблеми. Глибокі стагнаційні процеси, що мали місце в аграрному секторі України у 90-х роках минулого століття створили сприятливі передумови для розширеного відтворення сектору органічного сільськогосподарського виробництва, оскільки на значних площах сільськогосподарських земель тривалий період не вносилися мінеральні добрива та засоби захисту рослин. Така ситуація, в першу чергу, спостерігається на депресивних сільських територіях зони ризикового землеробства (зона осушувальних меліорацій та зона зрошуваного землеробства), де внаслідок руйнації комплексу гідромеліоративних споруд не забезпечувався необхідний для повноцінного ведення сільського господарства водно-повітряний режим. Тобто на цих територіях сформувався значний територіальний базис для впровадження методів та технологій органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. За умови застосування сучасного інструментарію бюджетної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу, що спеціалізуються на органічному сільськогосподарському виробництві, за певний період буде подолана депресивність цих територій за рахунок диверсифікації місцевої економіки, що в підсумку підвищить рівень конкурентоспроможності локальних господарських комплексів і сприятиме соціально-економічному піднесенню новостворених об'єднаних територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки проблематика активізації органічного сільськогосподарського виробництва охоплює все більшу кількість досліджень українських вчених з огляду на глобальні тренди екологізації сільськогосподарського виробництва та наявні передумови застосування сучасних методів та технологій органічного землеробства та тваринництва. Однак не достатньою мірою у вітчизняній науковій економічній літературі обґрунтовується доцільність активізації органічного сільськогосподарського виробництва з огляду на ті сприятливі передумови для його розвитку, які відкриваються у зв'язку із децентралізацією влади та завершенням процесу формування об'єднаних територіальних громад. Також не повною мірою пріоритети підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції ув'язуються з домінантами диверсифікації сільської економіки та підвищенням рівня її конкурентоспроможності.

На думку В.Грановської, одним із найбільш перспективних альтернативних методів господарювання, що спрямований на економічне зростання та безпечний для навколишнього середовища розвиток є органічне агровиробництво. Продукція підприємств органічного сектору має потенційні та реальні можливості для задоволення зростаючої суспільної потреби на екологічно безпечний продукт. Також попит на органічну продукцію аграрного сектору в деяких країнах світу суттєво перевищує пропозицію, що є вигідним та перспективним для країни в цілому з точки зору зміцнення позиції експортера¹. В.Носко акцентує увагу на тому, що альтернативою необґрунтованій і згубній для всього живого хімізації сільськогосподарського виробництва є органічне виробництво, в плані технологічного, економічного та екологічного розвитку, яке забезпечує отримання екологічно безпечних продуктів харчування². Тобто увага акцентується на екологічних та інших характеристиках органічної сільськогосподарської продукції через призму використання наявних резервів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому та глобальних трендах нарощення потенціалу екологічно безпечних харчових продуктів.

Певною мірою перспективи розвитку органічного сільськогосподарського виробництва з конкурентоспроможністю аграрної галузі ув'язує Н.Новак, стверджуючи, що незаповнена місткість ринку органічної продукції та майже необмежений потенціал для розвитку екологічного виробництва створюють всі необхідні передумови для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників³. Водночас поза увагою залишаються регіональні особливості та територіальні природно-ресурсні умови налагодження виробництва органічної сільськогосподарської продукції,

¹ Грановська, В. Г. (2017). Перспективи розвитку підприємств органічного сектору. *Агросвіт*, 3, 10-16.

² Носко, В. Л. (2015). Стан і розвиток органічного виробництва в Україні. *Науковий журнал Біологічні системи: теорія та інновації*, 214, 212-216.

³ Новак, Н. П. (2016). Принципи та конкурентні переваги розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. *Агросвіт*, 9, 30-33.

в першу чергу, під час поглиблення реформи децентралізації, яка може надати додаткових імпульсів розширенню масштабів органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. Також не достатньо дослідженими є взаємозв'язки між структурними зрушеннями в секторі органічних сільськогосподарських виробництв і диверсифікацією сільської економіки. Органічне сільськогосподарське виробництво має стати одним з основних пріоритетів господарського розвитку сільських депресивних територій, оскільки магістральним напрямом поглиблення децентралізації влади є створення самодостатніх і конкурентоспроможних об'єднаних територіальних громад, які отримують внаслідок реформи децентралізації додаткові права та повноваження і зможуть великою мірою впливати на диверсифікацію місцевої економіки і на зростання власної конкурентоспроможності, в тому числі і за рахунок впровадження методів та технологій органічного походження в місцевий аграрний сектор.

Цілі статті. Метою статті є виявлення передумов розширеного відтворення органічного сільськогосподарського виробництва та формування інструментарію регулювання його розвитку на рівні об'єднаної територіальної громади в контексті забезпечення конкурентоспроможності територіальних утворень та диверсифікації сільської економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентною перевагою національного АПК у середньостроковій перспективі може стати сектор органічних сільськогосподарських виробництв, зорієнтований на задоволення потреб споживачів в екологічно безпечній сільськогосподарській продукції. Розширене відтворення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва в Україні є однією з основних альтернатив сировинній орієнтації національного АПК. Також прискорений розвиток органічних сільськогосподарських виробництв зміцнить сектор фермерських та особистих селянських господарств, зорієнтованих на використання ручної праці та виробництво тих видів продукції, які відзначається високим рівнем трудомісткості. Виходячи з природно-ресурсного потенціалу України та основних тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва в останні десятиліття варто виокремити основні передумови нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва як необхідної умови диверсифікації сільської економіки. Такими передумовами виступають наступні: просторові, інституціональні, фінансові та кон'юнктурні (рис. 1). Просторовими передумовами нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва виступає територія, де внаслідок протікання комплексу природно-ресурсних, виробничо-технічних та агрохімічних процесів сформувалися найбільш сприятливі умови для розвитку органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва.

Такими територіями є: гірські території, зона осушувальних меліорацій, зона зрошення, самозаліснені території. Гірські території розглядаються як перспективний ареал розвитку органічного сільськогосподарського виробництва з огляду на ускладнені природно-ресурсні та природно-кліматичні умови ведення великотоварного сільськогосподарського виробництва і високий рівень фрагментарності сільськогосподарських угідь та неможливість сформувати цілісні земельні масиви. Також у гірській місцевості мають місце значні площі сільськогосподарських угідь, на яких роками не вносились мінеральні добрива, а також засоби захисту рослин. Саме на органічній основі у гірській місцевості є всі передумови відновити традиційні види тваринництва, зокрема вівчарство.

Сприятливим полігоном для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва також виступає зона осушувальних меліорацій, де внаслідок стагнації національного АПК в 90-х роках минулого століття було зруйновано комплекс гідротехнічних споруд, який забезпечував необхідний водно-повітряний режим для повноцінного ведення сільськогосподарського виробництва. У зв'язку з порушенням такого режиму значні площі угідь були виведені з продуктивного сільськогосподарського обороту, що не створювало передумов для хімізації цих територій, тому вони є придатними для активізації органічних сільськогосподарських виробництв.

У зв'язку зі зміною пріоритетів в національній аграрній політиці формуються інституціональні передумови для повернення у продуктивний обіг зрошуваних сільськогосподарських угідь, які було виведено з обороту в 90-х роках минулого століття. Саме такі території в зоні зрошуваного землеробства є придатними для відновлення традиційної спеціалізації цих районів, а саме відновлення овочівництва, але вже на органічній основі. Сприятливим територіальним полігоном для активізації органічних сільськогосподарських виробництв є самозаліснені території, де внаслідок протікання ренатуралізаційних процесів сформувалися умови для широкого впровадження методів та технологій органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормовиробництва.

Рис. 1. Класифікація передумов нарощення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва

Джерело: сформовано авторами.

Інституціональною передумовою, яка в нинішніх умовах може кардинально вплинути на розширене відтворення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва, є ймовірний запуск ринку земель сільськогосподарського призначення, що сформує інструментарій для вільного обороту земель, в т. ч. тих, які слугуватимуть територіальним базисом для розвитку органічного землеробства. Значні перспективи для розширення потенціалу органічного сільськогосподарського виробництва пов'язані з передачею земель сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність, що створить для муніципалітетів можливість забезпечувати використання цих земель і для потреб органічного сільськогосподарського виробництва.

Інституціональним підґрунтям, яка певною мірою надасть поштовх впровадженню методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва, є завершення процесу формування об'єднаних територіальних громад, що ідентифікує межі між територіальними громадами і тим самим приєднає сільські території до міських населених пунктів, що сформує територіальні умови для виробництва високоякісної екологічно безпечної сільськогосподарської продукції для задоволення потреб жителів міських та сільських населених пунктів. Тобто мова йде про залучення до забезпечення розвитку органічних сільськогосподарських виробництв сільських громад, муніципалітетів, громадських організацій, які функціонують на селі, що має також велике значення. Це могло б сприяти зменшенню податкового навантаження на них, рекламі та популяризації органічного виробництва і органічної продукції як вищого прояву соціальної відповідальності у справі підвищення рівня та якості життя населення й відтворення навколишнього середовища¹.

Укрупнення адміністративних районів та завершення процесу створення об'єднаних територіальних громад створює додаткові умови для підвищення результативності реалізації проектів зорієнтованих на задоволення потреб місцевого населення та підвищення конкурентоспроможності регіональних господарських комплексів. Консолідація місцевих бюджетів (районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування) на територіях аграрної спеціалізації збільшує можливості місцевої влади в частині підтримки тих виробництв, які забезпечать нову якість в регіональних продуктових ланцюгах та дадуть можливість завойовувати нові ніші на національному, а в деяких випадках на світовому ринку. Одним з таких пріоритетів, який може отримати додаткові імпульси внаслідок підвищення рівня концентрації місцевих фінансів є органічне сільськогосподарське виробництво, яке дасть можливість поєднати систему технічних та економічних заходів, які забезпечуватимуть відтворення, охорону й раціональне використання земельно-ресурсного потенціалу². В першу чергу це стосується зони ризикового землеробства, де тривалий період великі площі сільськогосподарських угідь не використовувалися у продуктивному обороті.

Невикористання цих територій для потреб сільськогосподарського виробництва тривалий період створює сприятливі стартові умови для впровадження методів та технологій ґрунтозахисного землеробства, а також для розвитку органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. Виходячи з того, що великий аграрний бізнес в основному зорієнтований на вирощування сільськогосподарських культур експортної спеціалізації, розвиток органічного сільськогосподарського виробництва дав би можливість активізувати діяльність суб'єктів малого та середнього аграрного бізнесу. Водночас передача земель сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність розширює територіальний базис розвитку органічних сільськогосподарських виробництв як в частині використання додаткових резервів відтворення та диверсифікації місцевого господарства, так і в частині створення нових робочих місць і наповнення бюджетів місцевого самоврядування.

Слід розглядати різноманітні сценарії використання отриманих у комунальну власність сільськогосподарських угідь державної власності поза межами населених пунктів. Для зони ризикового землеробства одним з таких пріоритетів може бути реалізація проектів впровадження додаткових потужностей органічного сільськогосподарського виробництва через застосування стимулів для діючих місцевих сільськогосподарських підприємств і фермерських та особистих селянських господарств, створення спеціалізованих комунальних підприємств, зокрема тих, які спеціалізуватимуться на органічному овочівництві, що є дуже важливим для наповнення місцевого

¹ Пилипенко, К. А. (2017) Органічне виробництво як інструмент зміцнення продовольчої безпеки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, 4 (40), 48-52.

² Семенда, Д. К., Семенда, О. В. (2014). Розвиток органічного виробництва в сільськогосподарських підприємствах. *Агросвіт*, 7, 42-46.

ринку якісними продуктами харчування, зокрема для задоволення потреб об'єктів місцевої соціальної інфраструктури. Розбудова сектору органічних сільськогосподарських виробництв може прискоритися шляхом об'єднання дрібних виробників у кооперативні формування з метою налагодження спільних каналів збуту, а відтак – зменшення логістичних та трансакційних затрат¹.

Дієвим каталізатором активізації різноманітних видів органічного сільськогосподарського виробництва є поглиблення бюджетної та фіскальної децентралізації, яка передбачає збільшення частки загальнодержавних податків та зборів, які закріплюються за місцевими бюджетами, а також розширення переліку фіскальних платежів, які повністю надходять до бюджетів місцевого самоврядування. Завдяки розширенню бази наповнення місцевих фінансових фондів формуються передумови для планування і реалізації місцевим самоврядуванням проектів органічного сільськогосподарського виробництва, виходячи з природно-ресурсних та природно-кліматичних умов відповідної території, що фактично і визначає також спеціалізацію в частині застосування методів та технологій органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва.

Значний поштовх розвитку органічного сільськогосподарського виробництва може надати інституціоналізація іпотечно-заставних операцій із сільськогосподарськими землями. Висока ймовірність інституціоналізації такого роду операцій пов'язана з тим, що з 1 липня 2021 року буде введено в дію законодавство про обіг земель сільськогосподарського призначення. Відповідно до цього землі сільськогосподарського призначення стануть об'єктом купівлі-продажу і їх власники матимуть можливість використовувати ці землі як заставу при отриманні кредитних ресурсів комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ. Також запуск ринку сільськогосподарських земель підвищить рівень надійності реалізації проектів модернізації та реконструкції виробничо-технічної бази сільськогосподарського виробництва, зокрема і використання органічних технологій у землеробстві та тваринництві.

Сприятливою передумовою нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва є зростання попиту на органічну сільськогосподарську продукцію на глобальному та національному ринку, що пов'язано із популяризацією здорового способу життя, пріоритетів зеленої економіки та сталого розвитку, а також із поглибленням сегментації глобального ринку продовольства. За таких умов важливого значення набуває формування формальних та неформальних інститутів організації органічного сільськогосподарського виробництва. Нині є потреба в модернізаційних змінах щодо управління розвитком формальних та неформальних обмежень, які формують органічне агровиробництво. Вплив цих факторів на поведінку суб'єктів господарювання в аграрній сфері є неоднозначним, а тому питання раціональності та оптимізації їхнього застосування потребують більш ґрунтовної аргументації і нових підходів².

Необхідно закладати стимули для формування каналів просування вітчизняних органічних харчових продуктів на світовий ринок через створення спеціалізованих логістично-збутових підприємницьких структур, які співпрацюватимуть з вітчизняними виробниками органічної сільськогосподарської продукції, а також з їх об'єднаннями. Необхідність створення такого роду структур впливає з критичного аналізу існуючої ситуації в секторі малих та середніх суб'єктів аграрного бізнесу, які не зацікавлені в нарощенні потужностей сільськогосподарського виробництва через відсутність виробничо-технічної бази зберігання та первинної переробки сільськогосподарської продукції. Держава через відповідну вертикаль управління агропромисловим виробництвом, а також через модернізований інститут сільськогосподарського дорадництва має сформувати сучасний інструментарій стимулювання введення додаткових потужностей у сектор органічного сільськогосподарського виробництва шляхом створення умов для продажу готової продукції на світовому ринку органічної сільськогосподарської сировини та готових органічних харчових продуктів.

Запуск логістично-збутових підприємницьких структур у секторі органічного сільськогосподарського виробництва має відбуватися також через кооперацію виробників органічної сільськогосподарської продукції, які отримавши необхідні стимули через надання державної бюджетної підтримки та отримавши необхідну інформацію від інститутів сільськогосподарського дорадництва консолідуватимуть зусилля для створення такого роду структур. Більше того

¹ Кравець, І. В. (2015) Функціонування підприємств на ринку органічної продукції України. *Агросвіт*, 17, 44-48.

² Білоткач, І. А. (2017) Оцінка формальних і неформальних обмежень ринку органічного агровиробництва. *Агросвіт*, 11, 21-28.

враховуючи те, що найбільш сприятливим полігоном для впровадження нових технологій і потужностей органічного сільськогосподарського виробництва є прикордонні території (гірські території, зона осушувальних меліорацій) наближені до кордонів Європейського Союзу, створення мережі логістично-збутових підприємств дасть можливість на порядок підвищити результативність просування органічної сільськогосподарської продукції на глобальний ринок продовольства, в тому числі через залучення відповідних торговельних представництв іноземних держав, в першу чергу країн Європейського Союзу, Північної Америки, Близького Сходу та Південно-Східної Азії.

Надати додаткових імпульсів розширеному відтворенню сектору органічного сільськогосподарського виробництва може прискорення процесів інституціоналізації, структуризації та регламентації органічного сегменту на аграрному ринку. Інституціоналізація органічного сегменту передбачає необхідність прийняття комплексу законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають юридичні, виробничо-технічні та організаційно-економічні умови функціонування виробників органічної сільськогосподарської продукції, зокрема інституціоналізацію додаткових методів та інструментів прямої та непрямої державної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу, які впроваджують методи та технології органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. Структуризація органічного сегменту аграрного ринку означає забезпечення необхідної ідентифікації суб'єктно-об'єктної бази на ринку органічної сільськогосподарської продукції через інституціональну визначеність виробників, посередників та споживачів. В першу чергу необхідно уникнути тих системних та цінових перегинів, які існують на аграрному ринку в нинішніх умовах і зумовлені неконтрольованою поведінкою посередників, що в підсумку призводить до кон'юнктурних розривів.

Регламентація органічного сегменту на аграрному ринку означає розроблення комплексу стандартів та регламентів ідентифікації органічної сільськогосподарської продукції, зокрема її сертифікації, а також її якості та безпечності через імплементацію міжнародних стандартів та регламентів, в першу чергу тих, які функціонують в рамках Європейського Союзу. Конвергенція європейських та вітчизняних стандартів та регламентів якості та безпечності органічної сільськогосподарської продукції відкриє додаткові канали збуту готової продукції для вітчизняних виробників на ринках країн Старого світу. З огляду на це важливого значення набуває розроблення дорожньої карти апроксимації вітчизняних регламентів та стандартів до європейських на рівні органів державного регулювання сільськогосподарського виробництва з відповідною деталізацією для безпосередніх виробників органічної сільськогосподарської продукції через залучення інститутів сільськогосподарського дорадництва. В першу чергу це вкрай необхідно для суб'єктів малого та середнього бізнесу, які мають сприятливі передумови для введення додаткових потужностей органічного сільськогосподарського виробництва, але через обмеженість фінансових ресурсів надто мляво реагують на базові тренди функціонування глобального та європейського аграрного ринку.

Одним із основних резервів розширення масштабів сектору органічного сільськогосподарського виробництва є забезпечення трансферу у вітчизняну практику сільськогосподарського виробництва сучасних методів та технологій ґрунтозахисного землеробства, виробництва органічних кормів, ведення органічного тваринництва та виробництва готових харчових продуктів. Такий трансфер має забезпечуватися з ініціативи та під безпосереднім патронатом відомства державної виконавчої влади, яке реалізує національну політику у галузі сільського господарства та сільських територій.

Водночас дане відомство має забезпечувати своєчасну синхронізацію зусиль з регіональними підрозділами та з професійними об'єднаннями виробників органічної сільськогосподарської продукції, що дасть можливість інституціонально оформити канали передачі сучасних технологій органічного сільськогосподарського виробництва, а також передового іноземного досвіду через застосування інструментів бенчмаркінгу та франчайзингу. Прискорення передачі передових технологій та кращих практик застосування органічних технологій у сільському господарстві відбуватиметься за рахунок створення спеціалізованих спільних підприємств, а також через проведення відповідних форумів за участю іноземних та вітчизняних виробників органічної сільськогосподарської продукції, а також виробників спеціалізованого виробничого обладнання.

В умовах поглиблення трансформації влади та завершення формування об'єднаних територіальних громад вагомим значення набуває створення інструментарію фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва на рівні об'єднаної територіальної громади (ОТГ). Основним регуляторним суб'єктом фінансово-економічного впливу

на виробників органічної сільськогосподарської продукції на рівні територіальної громади виступає Рада ОТГ, яка може формувати спеціальні комісії, до відання котрих входить розроблення системи підтримки органічних сільськогосподарських виробництв, а також визначення пріоритетів в системі видатків бюджетів територіальної громади, зокрема в частині фінансового сприяння впровадженню додаткових потужностей у сектор органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва.

Більше того, Рада ОТГ при формуванні виконкому має можливість створювати в ньому відповідні відділи, які прямо або опосередковано здійснюватимуть підтримку виробників органічної сільськогосподарської продукції через визначення пріоритетів фінансової підтримки та відповідного консультативного забезпечення. Магістральним елементом взаємозв'язку між суб'єктом регуляторного впливу на виробників органічної сільськогосподарської продукції, якими виступають особисті селянські та фермерські господарства, а також сільськогосподарські підприємства та їх об'єднання, є повноцінна інституціоналізація зворотних зв'язків. Такий зворотний зв'язок передбачає двосторонню реалізацію фінансових потоків та повноцінне функціонування каналів консультаційно-інформаційного забезпечення. Зокрема, Рада ОТГ приймає рішення про надання прямої та непрямой фінансової підтримки виробникам органічної сільськогосподарської продукції, які у свою чергу здійснюють податкові та неподаткові платежі до бюджету ОТГ.

Зворотний зв'язок в інформаційно-консультативному забезпеченні передбачає надання виконкомом Рад ОТГ необхідних консультацій суб'єктам аграрного бізнесу в частині активізації органічного сільськогосподарського виробництва, а також звернення суб'єктів аграрного бізнесу, які реалізують проекти розширеного відтворення органічного сільськогосподарського виробництва, до депутатів ради та співробітників її виконкому з приводу вирішення наявних проблем впровадження методів та технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва, а також стосовно розбудови логістично-складського господарства зберігання органічної сільськогосподарської продукції та розбудови мережі її реалізації на глобальному, національному, регіональному та місцевому ринках. Важливою складовою механізму фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва на рівні територіальної громади є створення відповідних інституціональних та фінансових передумов для кластерної, кооперативної та асоціативної інтеграції виробників органічної сільськогосподарської продукції.

Висновки з дослідження. Розроблення сучасного інструментарію стимулювання впровадження методів та технологій органічного сільськогосподарського виробництва має базуватися на критичному аналізі та оцінці конкурентних переваг, зумовлених наявністю просторових, інституціональних, фінансових та кон'юнктурних передумов розширеного відтворення потенціалу органічного землеробства, органічного кормовиробництва та органічного тваринництва. Врахування перерахованих передумов має знайти відображення у загальнодержавних, регіональних та місцевих програмах розвитку органічного сільськогосподарського виробництва із ідентифікацією механізмів їх реалізації, а також джерел, методів та інструментів фінансової та консультативної підтримки. Передувати розробці такого роду програм має пропаганда переваг органічного сільськогосподарського виробництва як для зміцнення господарської самодостатності об'єднаних територіальних громад в зоні ризикового землеробства і формування конкурентоспроможного вітчизняного сектору органічного сільськогосподарського виробництва, так і для забезпечення нової якості експансії вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на глобальний ринок органічної сільськогосподарської продукції. Вагомим стимулом такої пропаганди має стати доцільність диверсифікації сільської економіки, особливо на депресивних територіях зони ризикового землеробства, що дасть можливість забезпечити позитивні структурні зрушення в місцевому господарстві та створити додаткові робочі місця як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і в несільськогосподарських видах діяльності. Значних імпульсів розширеному відтворенню органічного сільськогосподарського виробництва надасть формування інструментарію фінансово-економічного регулювання даного виду діяльності на рівні ОТГ, що сприятиме диверсифікації сільської економіки та підвищенню рівня конкурентоспроможності територіальних утворень.

References:

1. Bilotkach, I. A. (2017). Otsinka formalnykh i neformalnykh obmezhen rynku orhanichnoho vyrobnytstva [Assessment of formal and informal restrictions on the organic agricultural production market]. *Ahrosvit* [Ahrosvit], 11, 21-28 [in Ukrainian].
2. Hranovska, V. H. (2017). Perspektyvy rozvytku pidpryemstv orhanichnoho sektoru [Prospects for the development of organic sector enterprises]. *Ahrosvit* [Ahrosvit], 3, 10-16 [in Ukrainian].

3. Kravets, I. V. (2015). Funktsionuvannia pidpriemstv na rynku orhanichnoi produktsii Ukrainy [Functioning of enterprises in the market of organic products of Ukraine]. *Ahrosvit* [Ahrosvit], 17, 44-48 [in Ukrainian].
4. Novak, N. P. (2016). Pryntsypy ta konkurentni perevahy rozvytku orhanichnoho silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini [Principles and competitive advantages of organic agricultural production development in Ukraine]. *Ahrosvit* [Ahrosvit], 9, 30-33. [in Ukrainian].
5. Nosko, V. L. (2015). Stan i rozvytok orhanichnoho vyrobnytstva v Ukraini [State and development of organic production in Ukraine]. *Naukovyi zhurnal Biologichni systemy: teoriia ta innovatsii* [Scientific journal Biological Systems: Theory and innovation], 214, 212-216. [in Ukrainian].
6. Pylypenko, K. A. (2017). Orhanichne vyrobnytstvo iak instrument zmitsnennia prodovolchoi bezpeky [Organic production as a tool for strengthening food security]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu* [Bulletin of Berdyansk University of management and business], 4 (40), 48-52. [in Ukrainian].
7. Semenda, D. K., Semenda, O. V. (2014). Rozvytok orhanichnoho vyrobnytstva v silskohospodarskykh pidpriemstwach [Development of organic production in agricultural enterprises]. *Ahrosvit* [Ahrosvit], 7, 42-46. [in Ukrainian].